

Epistolari entre Eugeni d'Ors i Antoni López Llausàs, 1934-1939

Jaume Subirana Ortín *Universitat Pompeu Fabra*
Anna Romero Sire *Barcelona*

RESUM: En aquest article s'edita la correspondència existent de 1934 a 1939 entre el filòsof i escriptor Eugeni d'Ors i el seu editor Antoni López Llausàs, primer gerent de la famosa llibreria i editorial Catalònia i després fundador de Sudamericana i Edhasa a l'Argentina. Els materials ens mostren l'intent fallit de reentrada d'Ors dins la cultura catalana anterior a la Guerra Civil dels anys 1930 –amb reedicions clau de les seves obres– i, amb posterioritat, l'èxode o la participació de dos personatges fonamentals del primer Noucentisme en la política cultural promoguda pel bàndol franquista fins a l'any 1939.

PARAULES CLAU: Eugeni d'Ors, Antoni López Llausàs, cartes, editors, política cultural, novel·la catalana, llibres il·lustrats

Letters of Eugeni d'Ors and Antoni López Llausàs (1934-1939)

ABSTRACT: This article offers a critical edition of letters exchanged between 1934 and 1939 by philosopher and writer Eugeni d'Ors and his publisher Antoni López Llausàs, who managed the famous bookshop and publishing house Catalònia and later opened Sudamericana and Edhasa in Argentina. It also summarises and brings forward d'Ors's failed attempts to reenter Catalan culture before the outbreak of the Spanish Civil War in the 30s –by republishing his earlier novels– and, after that, how two prominent figures of the early Noucentisme movement roamed and were involved in the cultural politics promoted by the Franco's side up to 1939.

KEYWORDS: Eugeni d'Ors, Antoni López Llausàs, letters, publishers, cultural politics, Catalan novel, illustrated books

La relació entre l'escriptor i filòsof Eugeni d'Ors i l'editor Antoni López Llausàs¹ (responsable a Barcelona de la llibreria Catalònia i la revista *D'Ací i d'Allà*, i més tard, a l'Argentina, de les editorials Sudamericana i Edhasa) s'estén en un ample arc que va de l'any 1923 al 1954, pocs mesos abans de la mort de qui es batejà Xènius. Al Fons Eugeni d'Ors de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) hi ha conservada la correspondència entre l'escriptor i l'editor, que és en curs d'edició i de la qual oferim aquí un primer tast, centrat en els anys compresos entre 1934 i 1939, final de la Guerra Civil.

1. A la nostra introducció i a les notes, escrivim i accentuem el nom i cognom de l'editor tal com ho fa el *Nou diccionari 62 de la literatura catalana* (2000).

El conjunt de l'epistolari conservat és format per 44 documents, dels quals 4 són cartes d'Eugeni d'Ors i la resta de López Llausàs. Aquest article recull els 14 documents que van de 1934 a 1939, que permeten deduir l'existència d'algunes altres cartes (esmentades als textos editats). Apunta, a més, pels afers evocats, a les correspondències paral·leles d'Ors en els mateixos anys amb tercers corresponents, com ara Adelia de Acevedo, Josep Maria Cruzet, Josep Janés i Olivé, Víctor d'Ors (fill de l'escriptor), Joan-Antoni Maragall i Noble, Fernando Ortiz, Lluís Plandiura, Enric C. Ricart o Carles Soldevila, bona part conservades a l'ANC. Donem les gràcies a l'ANC, als hereus de l'escriptor i a la néta de l'editor per permetre'ns la reproducció d'aquest material.

Com ja hem apuntat, la relació entre Eugeni d'Ors (1881-1954) i Antoni López Llausàs (1888-1979) abasta tres dècades, de 1923 a 1954, en què diferents esdeveniments polítics i professionals duren a importants canvis en les vides de tots dos interlocutors. A grans trets, podem establir tres grans moments en la seva relació: el dels primers contactes, de 1922 a 1928, amb Xènius «defenestrat» de les seves altes responsabilitats culturals a Catalunya i López Llausàs començant a teixir el que serà el seu important paper com a editor i dinamitzador del món del llibre des de Barcelona; un segon període de la relació, entre 1934 i 1939 (corresponent a les cartes que editem en aquest article), en què López Llausàs mira de garantir la presència editorial d'Ors (instal·lat a París) a Catalunya i en català, fins que l'esclat de la Guerra Civil els farà canviar de lloc de residència i els alinearà tots dos en el bàndol «nacional», amb responsabilitats de primer rengle en el cas d'Ors; finalment, podem apuntar un tercer temps «castellà», entre 1946 i 1954, amb López Llausàs ja instal·lat a l'Argentina i convertit allà en un important editor, temps en què es consolida una relació (i una amistat) de caire professional i es referma el paper de tots dos interlocutors com a caps de pont intel·lectuals entre la península i el Con Sud. Com a introducció a l'edició del primer bloc de cartes conservades de la seva correspondència, datades entre 1934 i 1939, com ja hem dit, en aquesta presentació ens centrarem en els dos primers períodes, a l'espera d'una publicació futura on caldrà contextualitzar també els fets i la informació de postguerra. Avancem, sobre l'etapa catalana de la correspondència fins a la Guerra Civil, que les cartes conservades –a falta d'altres que puguin aparèixer en altres arxius– indiquen que López Llausàs va fer un veritable esforç per publicar i posar en valor l'obra d'Eugeni d'Ors en català en un període en què l'escriptor ja no residia a Catalunya i ja no escrivia ni publicava en aquesta llengua. La interrupció de les publicacions d'Ors en català havia estat immediata després de l'any 1919, quan va ser destituït dels seus càrrecs, però les dades que avui aporten aquestes cartes suggereixen la necessitat d'un replantejament pel que fa a la fi de l'etapa catalana d'Ors, tesi que ja havia estat apuntada per Josep Murgades,² i demostren que, després

2. J. MURGADES, «Eugeni d'Ors i el noucentisme», dins *Eugeni d'Ors. Llums i ombres*, Valls: Cossetània, 2006, p. 19.

d'un temps de reconciliació interior, hi va haver una certa voluntat de continuïtat de l'obra en català per part de l'escriptor. Una voluntat que, com evidencia la correspondència amb López Llausàs, s'expressà principalment els anys 1930 amb diferents provatures de retorn a l'escena catalana, malgrat les dificultats que trobava pel rebuig generalitzat envers la seva figura entre els intel·lectuals catalans. Aquesta voluntat o compromís d'Ors no es pot qualificar de petit, en un ambient d'entrada tan hostil, per raons que tenen a veure amb els detalls que ens revelarà l'epistolari amb l'editor i que provarem d'exposar a continuació.

Ors i López Llausàs (i Lluís Plandiura)

El primer contacte editorial entre els protagonistes del nostre epistolari data de l'any 1923, quan Eugeni d'Ors apareix com a prologuista del *Catàleg de la Exposició de Pintura del Concurs Plandiura 1922-1923*, presentat a les Galeries Laietanes i editat per Antoni López Llausàs.³ López Llausàs, descendent d'una nissaga editorial reconeguda des de finals de la Renaixença,⁴ s'havia independitzat de l'empresa editorial familiar tot endegant negocis propis de publicitat, una impremta i, el maig de 1924 (juntament amb Manuel Borràs de Quadras i Josep M. Cruzet), la Llibreria Catalònia. A més, també el 1924, assumirà el gran projecte editorial del noucentisme: l'Editorial Catalana.⁵

La participació d'Eugeni d'Ors en el catàleg Plandiura es produeix després de la marxa a Madrid i del retorn del seu primer viatge a l'Argentina, l'any 1921, un viatge que havia tancat el parèntesi darrer de l'episodi de la seva defenestració professional a Catalunya.⁶ Ors tenia en l'industrial i col·leccionista Lluís Plandiura un «grande y querido amigo».⁷ En una carta del 20 de novembre de 1922 (ANC 5380) Plandiura escriu a Ors a Madrid per encarregar-li el pròleg d'un catàleg «que tinc la

3. *Catàleg de la Exposició de Pintura del Concurs Plandiura 1922-1923*, Galeries Laietanes - Gràficas Antoni López Llausàs, p. XVI.

4. L'avi, el gironí Innocenci López Bernagossi (1829-1895) va ser el fundador, entre d'altres, de *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*, a més de la Llibreria Española de la Rambla de Barcelona, al costat de l'Hotel Oriente. El fill d'aquest, Antoni López Benturas (1861-1931), heretà la Llibreria Española i les revistes fundades pel seu pare, i fou editor, entre d'altres, de Santiago Rusiñol (formava part de la penya de La Punyalada) i Gabriel Alomar.

5. Sobre això darrer, vegeu M. LLANAS; R. PINYOL, «El traspàs de l'Editorial Catalana a Antoni López Llausàs (1924-1925): context i documents», *Els Marges*, núm. 95, tardor 2011, p. 72-93.

6. Sobre el primer viatge d'Ors a l'Argentina, vegeu M. FUENTES CODERA, «La encrucijada de posguerra y la primera estancia de Eugenio d'Ors en Argentina», *Historia y política*, núm. 28, 2012, p. 245-272, i «José Ortega y Gasset y Eugenio d'Ors: las primeras visitas a la Argentina y sus proyecciones», dins P. Bruno (coord.), *Visitas culturales en Argentina 1898-1936*, Buenos Aires: Biblos, 2014, p. 121-142.

7. «El proyecto de Luis Plandiura y la Actual Exposición de arte catalán» [Glosario inédito], *ABC*, 31-1-1926.

intenció de que baix tots els aspectes sigui digne de guardar»,⁸ pensat per fer entrar obres d'artistes catalans contemporanis a la seva col·lecció. El 17 de gener de 1923, Ors signa el catàleg del concurs de pintura. Al setembre d'aquell any comença la dictadura de Primo de Rivera, i l'any següent López Llausàs funda la Llibreria Catalònia. El catàleg Plandiura, segons testimonien altres cartes entre l'escriptor i el col·leccionista, va tenir diverses edicions o intents de reedició⁹ que van ser motiu perquè Ors i Plandiura mantinguessin el contacte. Durant els anys següents, a més, Ors va provar (sense èxit) d'ajudar que la col·lecció Plandiura fos exposada a Madrid.¹⁰ L'any 1928, Antoni López Llausàs continuava encara treballant en relació amb les col·leccions de Lluís Plandiura, però Eugeni d'Ors ja no: a l'octubre de 1928, López Llausàs publica com a impressor un número extraordinari de la *Gasetta de les Arts* dedicat a la col·lecció on col·laboren Josep M. López Picó o Rafael Benet (i no Ors).¹¹ En aquesta revista hi contractava regularment publicitat la Sala Parés, dirigida per Joan-Antoni Maragall i on exposava Rafael Benet: es constata que el cercle artístic d'amics dels nostres protagonistes sovint se superposava.

D'aquestes col·laboracions en podem deduir que els primers contactes directes o indirectes entre Ors i López Llausàs tingueren a veure amb les arts plàstiques i el col·leccionisme de pintura, a través de la figura de Lluís Plandiura i altres coneguts més joves (de la generació de l'editor) dels ambients artístics de la ciutat de Barcelona, com Maragall o Benet, que acabarien sent bons amics d'Ors. Un repàs a les publicacions d'Antoni López Llausàs al llarg de la dècada de 1920 i fins que entra en contacte amb Ors ens mostra que havia establert una important xarxa de clients de projectes on la gràfica editorial i la publicitat tenien un gran protagonisme. Fora d'aquestes primeres evidències, no ens consten per ara altres contactes editorials o

8. També li comenta que té temps per lliurar el pròleg fins al 4 o 5 de desembre de 1922, un termini extremament curt per a la redacció d'un pròleg de l'abast que va acabar tenint el text. No consta que Ors en aquesta època mantingués un contacte directe amb l'editor-impressor de l'obra pel que fa al lliurament de l'original: els tractes es feien a través de Plandiura, de qui consten les factures de pagament a López Llausàs i a les Galeries Laietanes (Fons Plandiura, AHCB3-233/5D.54 LP45-276 1923, rebut de López Llausàs a L. Plandiura, i AHCB3-233/5D.54 LP271-273 1923, rebut de les Galeries Laietanes).

9. Cartes de L. Plandiura a EdO, 21-8-1924 i 27-3-1931, Fons Ors ANC, 5380. Carta EdO a L. Plandiura, 1931, Fons Plandiura, AHCB3-233/5D.54 LP38-47.

10. *Ibidem*, nota 7. L'operació incloïa el llibre *Cincuenta años de pintura catalana*, iniciat el 1923, que restà inacabat i inèdit. L'edició recent que Laura Mercader en preparà a Quaderns Crema (2002) es clou amb la secció «Las horas de la colección Plandiura» (p. 185-242).

11. La *Gasetta de les Arts* (1924-1927, segona època 1928-30) era una revista ricament il·lustrada que imprimia Llausàs, propietat de Màrius Guifreda, amb el pintor Rafael Benet com a director de la secció d'art modern i Joaquim Folch i Torres de la secció d'art antic. Ja en aquella època, López Llausàs es manifestava com un editor preparat per resoldre la complicació d'edicions il·lustrades profusament amb fotografats, amb el que això suposava de repte tècnic pel que fa a la qualitat gràfica i a la fotocomposició. Recordem que López Llausàs havia fet estudis de perit químic i mecànic (G. LÓPEZ LLOVET, *Sudamericana. Antonio López Llausàs, un editor con los pies en la tierra*, Barcelona: Random House Mondadori, 2005, p. 8) i al llarg de la dècada dels anys vint realitzarà –tant en revistes com en llibre– un conjunt d'edicions il·lustrades molt innovadores, per la qual cosa mantenia un contacte proper amb el món dels artistes plàstics de l'època.

biogràfics entre editor i escriptor fins que no arribem els anys 1930, amb les cartes que hem localitzat al fons conservat a l'ANC que tot seguit editem. Tot i així, des d'un punt de vista estrictament literari, és evident que López Llausàs devia conèixer l'obra d'Ors ja dels temps del Glosari, atesa la seva activitat a la botiga del seu pare, la Llibreria Espanyola, i els freqüents atacs que Rusiñol i altres llançaven contra el Glosari i el Glosador des de les revistes del seu avi i el seu pare. El mateix Ors havia publicat el 1912 a *L'Esquella de la Torratxa* un elogi de l'artista Marià Andreu,¹² i de ben segur Ors devia conèixer l'edició de López Llausàs de *La mandra*, l'especial de *L'Esquella de la Torratxa* il·lustrat per Feliu Elies *Apa* l'any 1912, un dels primers i més agosarats intents editorials il·lustrats de López Llausàs, precedent evident del que serà l'orsiana *Oceanografia del tedi* (1918).

Els anys de les cartes aquí editades

Entre l'octubre de 1934 i el juliol de 1936, Eugeni d'Ors i Antoni López Llausàs estableixen la que serà la seva primera relació editorial formal amb la publicació en català de dues obres clau dins la bibliografia orsiana: *La Ben Plantada* (en dues edicions, ordinària i limitada) i *Gualba, la de mil veus*. Les dues edicions corrents, amb nous pròlegs de l'autor i la llengua normativitzada als usos fabrians, apareixen dins la «Biblioteca Univers» dirigida per Carles Soldevila (vol. 45 i 35). Paral·lelament, Ors publicava l'any 1935 *Tina i la Guerra Gran* als «Quaderns Literaris» que Josep Janés (vol. 76 i 77) editava inicialment al *Diari Mercantil* i a partir de 1935 sota la distribució de Catalònia, després d'un tempteig entre els dos editors per veure qui es quedava *Gualba* o *La Ben Plantada*. Les negociacions paral·leles que podem observar a través del contrast de les correspondències entre els dos editors i Eugeni d'Ors revelen dades valuoses pel que fa a la consideració que podien tenir aquestes obres orsianes, tant des del punt de vista comercial com en l'estima i valoració (conceptual i econòmica) que l'escriptor feia de l'obra pròpia. Els llibres publicats per López Llausàs reberen un tractament publicitari important per part de l'editor de Catalònia,¹³ en el que sembla un clar intent de revalorització de Xènius dins de la literatura catalana dels anys 1930. No van tenir, però, el ressò comercial ni la recepció cultural desitjats per l'editor. El 1935, Domènec Guansé publica a *La Publicitat* una ressenya de *Gual-*

12. XENIUS, «L'Art del Esmalt a Catalunya: en Marian Andreu, especialista notable», *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1754, 9-8-1912, p. 520-521. Sobre Andreu, vegeu la nota 16.

13. Les edicions corrents de *LBP* i *GldMV* apareixeran incorporades aquell mateix any als llistats de col·leccions de les contracobertes d'altres llibres de Catalònia. *La Ben Plantada*, en l'edició de les noces d'argent, va ser presentada com a novetat del Dia del Llibre de l'any 1936, amb un anunci a *La Vanguardia* (21-4-1936), dos anuncis a *La Publicitat* (22-4-1936) al costat d'altres llibres i un anunci en exclusiva a *La Publicitat* el 21 de maig. També havia estat anunciada ja abans de la seva aparició, el 20-12-1935, amb un anunci a *La Publicitat*.

ba, la de mil veus, on qualifica Ors de «desertor» i es pregunta: «¿La publicació per primer cop en volum, de *Gualba, la de mil veus* vint anys després d'haver-ho estat en un diari, i el pròleg escrit recentment que l'acompanya [...] vol dir que Eugeni d'Ors sent aquest enyorament que tard o d'hora reprèn sempre els nostres apòstates? ¿Assenyala un desig de reincorporació, d'ell, l'universal a la cultura catalana? En tot cas, en el seu pròleg, hi ha encara més verins que recança».¹⁴ El tema no es menciona a la correspondència, però altres fets i noms, sí: diversos personatges esmentats al voltant d'aquests tres llibres editats per López Llausàs (Agustí Calvet, *Gaziel*, en aquells moments director de *La Vanguardia*, el novel·lista Carles Soldevila, l'il·lustrador vilanoví Enric C. Ricart, el polític i aristòcrata Manuel Rius i Rius, fill de Rius i Taullet, o el psicòleg i filòleg hongarès Ferenc Oliver Brachfeld) permeten comprendre millor la complexa xarxa d'afectes i desafectes –ideològica, estètica i cultural– que es teixia i desteixia encara els anys 1930 al voltant de la figura d'Ors quan aquest s'acosta a l'escenari català. Les cartes també il·luminen la importància de les iniciatives editorials de Catalunya sota l'ègida de López Llausàs, un editor i un segell endeuriats a proveir el públic tant d'edicions assequibles com d'altres de col·leccionista.

De *La Ben Plantada*, a banda de l'edició corrent, López Llausàs en va preparar una altra tot celebrant les «noces d'argent» d'un dels títols clau del Noucentisme. Aquesta edició limitada especial de *La Ben Plantada* era una operació editorial sens dubte destinada a les elits culturals catalanes. No es va fer a l'antiga impremta Antoni López Llausàs, sinó a la més recent Nagsa (Nacional de Artes Gráficas, SA), de la qual l'editor era soci des de 1930, amb un tiratge de «5 exemplars en Paper Japó Imperial A.B.C. no posats a la venda; 5 exemplars en Paper Japó Imperial numerats de l'1 al 5; 10 exemplars en paper de fil Rives numerats del 6 al 15; 400 exemplars en paper Plantin numerats del 16 al 415. I 50 exemplars en paper Plantin per al servei de premsa i per a l'autor, sense numerar». Només 475 exemplars, doncs, en total a un preu de 20 pessetes. L'edició limitada, il·lustrada per Ricart a tot color, provava de competir amb altres d'anteriors que circulaven en castellà (com la il·lustrada per Antoni Saló i editada per Unión HA) i segurament també d'emular, en l'estil de dibuix i els criteris d'impressió i comercialització, la més important experiència anterior d'Ors amb la bibliofília, el seu llibre *La Vie Brève* (1927). L'any 1927 Eugeni d'Ors havia engegat a París, fruit de la seva relació personal i professional amb l'argentina Adelia de Acevedo,¹⁵ un projecte d'almanac amb les gloses publicades a

14. D. GUANSÉ, «Gualba, la de mil veus», *La Publicitat*, 16-7-1935.

15. L'aristòcrata i filàntropa argentina Adelia de Acevedo Larrazábal (1877-1958). Sobre ella, vegeu la nota 81, a la carta #13. El cronista madrileny Eugenio Rodríguez Ruiz de la Escalera (1856-1933) escriu, sota el pseudònim Monte-Cristo, peces sobre aquesta dama, erròniament atribuïdes a Ors, a finals de l'any 1928, en què descriu per exemple el seu saló d'intel·lectuals a París: «El Salón de la Señorita Adelia de Acevedo» (*Blanco y Negro*, 18-11-1928). Sabem que Ors i Adelia havien coincidit a Madrid uns mesos abans, el 15 d'abril de 1928, al banquet i a les activitats del centenari del naixement de Goya, ja que Ors era membre de la Junta del Centenario, i Adelia de Acevedo, la presidenta de la Junta del Centenario a

Blanco y Negro de l'any 1926 i litografies del gravador i esmaltador «noucentista» resident a París Marià Andreu i Estany,¹⁶ tot recuperant l'esperit del primer i famós *Almanach dels Noucentistes* (1911). *La Vie Brève* havia aparegut el 31 de desembre de 1927, amb un tiratge de 300 exemplars, editat en papers Japó i d'Arches, amb exemplars nominals per a cadascun dels subscriptors de la societat de bibliòfils Agrupación de Amigos del Libro de Arte (A.L.A.), amb seu a Madrid, París i Buenos Aires, i presidida per Adelia de Acevedo. Com veurem a la carta #7 de la nostra correspondència, Manuel Rius i Rius –antic alcalde de Barcelona, Marqués d'Olèrdola i amic d'Ors i Enric Jardí i Miquel (pare del futur biògraf d'Ors) des dels seus anys d'estudiants de dret, del 1902-03–¹⁷ compra un dels exemplars de l'edició en paper Japó de *La Ben Plantada* i demana, a través de López Llausàs, una dedicatòria personal de l'autor abans de fer-lo enquadernar.

A banda de les publicacions d'Ors amb Catalònia i de l'excel·lent edició il·lustrada de *La Ben Plantada* de 1936, les cartes també mostren (vegeu documents #1 i #3) que López Llausàs serví de mitjancer perquè l'any 1935 Ors fes publicar un article sobre art italià modern (en realitat, un panegíric d'Ors com a crític d'art) a la revista *D'Ací i d'Allà*. López Llausàs també gestiona per a ell, la primavera de 1936, la participació al Conferència Club de Carles Soldevila i Isabel Llorach,¹⁸ conferència que no es va produir (segurament per l'esclat de la guerra). Alhora, en aquelles mateixes dates Ors preparava amb Joan-Antoni Maragall i Noble, fill del poeta i responsable de la Sala Parés (mencionat a les cartes #12, #13 i #14), la important edició de l'epistolari de Joan Maragall amb Unamuno, Pijoan i ell mateix.¹⁹ La correspondèn-

Buenos Aires (vegeu la crònica «La celebració del centenari de Goya», *ABC*, 17-4-1928, edició del matí, p. 27). Ors escriu per primer cop públicament sobre Adelia amb motiu de la publicació del seu llibre el 3 d'abril de 1928 («Calendario y lunario. La Vida Breve», *Blanco y Negro*, 11-3-1928), però òbviament s'havien de conèixer d'abans si havien treballat en la preparació del llibre *La Vie Brève* l'any 1927. El gener de 1927 Adelia de Acevedo ja apareix com a fundadora de l'associació Les Amis des Arts a París (*Excelsior*, núm. 5882, 19-1-1927, p. 2). A finals de novembre de 1928 es va inaugurar l'exposició del centenari a Buenos Aires, i Ors publica a França amb Gallimard i Delgrave, respectivament, *La vie de Goya i L'art de Goya*.

16. Marià Andreu Estany (1888-1976) era admirat per Ors des del començament del noucentisme, i havia pintat un retrat de la seva esposa, Maria Pérez Peix, l'any 1911. Descobert per Ors i Folch i Torres arran de les exposicions als Fanyan Catalans de 1911, amb Laura Albéniz i Ismael Smith, s'havia instal·lat a París l'any 1920, i hi va triomfar com a artista entre els cercles més elegants i aristocràtics de la ciutat (era considerat per alguns com «l'altre Picasso»). Tenia casa a Biarritz, on va morir. La ciutat fou punt habitual de trobada d'Adelia i Ors.

17. Sobre aquestes amistats, vegeu E. JARDÍ; C. SOLER DE JARDÍ, *El meu pare i el seu món*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 9-10. Manuel Rius i Rius va ser qui ajudà Eugeni d'Ors l'any 1919 a sortir-se'n econòmicament de l'enrenou de la seva defenestració (p. 69). Per a d'Ors aquest fet suposava l'acostament als sectors monàrquics barcelonins alhora que coquetejava amb el sindicalisme.

18. Vegeu A. BALCELLS, «El Conferència Club de Isabel Llorach i Carles Soldevila entre 1929 i 1936 i la seva reconstrucció a partir de 1949», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 20, 2017, p. 41-69.

19. *Epistolari. Volum tercer. Cartes a Josep Pijoan, Miguel de Unamuno, Eugeni d'Ors i Francesc Pujols*. Amb un pròleg d'Eugeni d'Ors. *Obres completes de Joan Maragall*, vol. XXIII, Barcelona: Edició dels fills de Joan Maragall - Sala Parés, 1936.

cia dóna fe que entre 1935 i 1936 Ors va fer o tenia previst fer nombrosos viatges a Barcelona.

Un cop esclata la guerra, a l'estiu de 1936, els corresponsals continuaran la relació epistolar i mantindran els vincles editorials, però sobre nous escenaris físics i culturals. Eugeni d'Ors residia a l'estranger com a mínim des de 1932,²⁰ i ho farà fins a mitjans de 1937, quan retorna a Espanya i s'instal·la a Pamplona –la segona capital del bàndol franquista alçat contra la República– per estar a prop del seu fill Víctor (soldat del cos de sapadors) i garantir un destí segur pel petit, Álvaro.²¹ Per la seva banda, Antoni López Llausàs abandonà Catalunya el mateix 1936, segons el testimoni contrastat de la seva néta, i s'instal·là tres anys a París, on conegué el secretari del Ministeri d'Educació de Colòmbia, Jorge Zalamea, que l'any 1937 el convidà a anar a Bogotà amb el projecte de crear-hi un Instituto de Artes Gráficas (sobre el viatge, que l'editor farà acompanyat de Gaziell, vegeu la carta #8). La tardor de 1937 López Llausàs torna a escriure a Ors des de París: aquí es produeix en la correspondència el definitiu canvi de llengua, al castellà, que s'estendrà fins a l'any 1954, pocs mesos abans que l'escriptor morís (tret d'una de les darreres cartes de l'editor). El maig de 1938 l'editor fa una escapada a Brussel·les (doc. #12 i #13) per fer unes gestions que Ors li ha encarregat relacionades amb el pavelló espanyol per a la Biennial d'Art de Venècia i, per acabar, trobem una carta ja des de l'Argentina de l'estiu de 1939. Aquests nous escenaris de les cartes –juntament amb Cuba o, si hi poguéssim afegir algunes cartes d'Ors perdudes de la guerra, de Biarritz o Sant Sebastià– aporten o confirmen detalls biogràfics fins ara poc coneguts de les vides d'ambdós personatges en la preguerra, la guerra i l'articulació del que serà la primera postguerra. Així, veurem que les primeres connexions de López Llausàs amb l'entorn argentí i llatinoamericà passaren sens dubte per la figura de l'editora i amiga argentino-francesa Adelia de Acevedo, ja mencionada pels evidents paral·lelismes entre *La Vie Brève* (1927) i l'edició de Nagsa de *La Ben Plantada* (1936). A partir de maig de 1938, les cartes de López Llausàs a Ors des de Brussel·les esmenten Adelia regularment i amb afecte.²²

20. Segons la carta relativa al conflicte per la hipoteca del seu pis parisenc, Ors havia assistit el desembre de 1932 a una junta on havia acceptat adquirir un préstec per a pagar-lo (carta 16-1-1934, ANCI-255-T-6389).

21. Diversos intel·lectuals espanyols amb fills en edat de ser incorporats a l'exèrcit «nacional», inclosos Menéndez Pidal, Pérez de Ayala, Marañón i Ortega y Gasset, van rebre pressions aquell 1937 per fer-se de Falange o demostrar d'alguna manera la seva adhesió a Franco abans de la caiguda de Madrid. Ho havien de fer en condició de «penedit» si havien estat d'alguna manera afins a la República. El *modus operandi* de les autoritats per garantir-ne la regeneració passava habitualment per forçar el reclutament dels fills alhora que s'impedia o dificultava la circulació entre la zona republicana i la nacional per dificultar que les famílies es retrobessin o evitar que marxessin d'Espanya. Ors va ser dels pocs intel·lectuals de referència que obertament va acceptar adherir-se a la causa de Franco amb tots els requisits formals. Aquesta era una manera de garantir la seguretat dels seus familiars: quan ell retorna a Pamplona, Maria Pérez Peix era al Madrid republicà, separada i fins a un cert punt incomunicada dels seus fills.

22. Adelia de Acevedo, provinent de l'alta societat argentina i resident a París, es farà amiga del matrimoni López Llausàs - Llovet a través d'Ors. Acevedo era també amiga personal d'una altra gran dama de

Un cop esclatada la Guerra Civil, observem també que es fa més estreta la relació personal de l'esposa de López Llausàs, Maria Teresa Llovet i Arnal, amb Ors²³ i, gradualment, la del matrimoni López Llausàs amb Adelia. Les salutacions per les terceres entre Ors i l'editor, sumades a la nombrosa correspondència perduda entre el matrimoni i «l'amiga» d'Ors durant aquest període, donen a entendre que es podria haver produït una trobada personal de les dues parelles en algun moment de l'estada de López Llausàs a París, entre la tardor de 1936 i la tardor de 1937.

D'una banda, tot aquest cartei i les diverses informacions que aporta permeten reavaluar la suposada fi de l'etapa catalana d'Eugeni d'Ors, i de l'altra, apunten a la importància, no només editorial, de la figura d'Antoni López Llausàs, que representa institucionalment l'escriptor i li facilita contactes i oportunitats professionals a Catalunya al llarg de tota la dècada de 1930. Aquest rol, incipient l'any 1934, anirà esdevenint llavors una constant fins al 1939. Entremig, havia esclatat la Guerra Civil (el juliol de 1936, just quan s'acabava de publicar –amb un gran retard– l'edició d'aniversari il·lustrada de *La Ben Plantada*). Com hem vist, López Llausàs surt d'Espanya, i passarà a ser representant d'Ors davant de l'editorial Hachette a París (intentarà publicar-li, ja en castellà, *La reina Isabel* a l'Amèrica Llatina via la seu de l'editorial francesa a Buenos Aires), amb Josep M. Cruzet, futur editor de Selecta, vigilant les edicions catalanes d'Ors des de Barcelona. Ors, per la seva banda, torna a Espanya i des del mític hotel La Perla de Pamplona es converteix tot seguit en membre de Falange²⁴ i intel·lectual orgànic del bàndol nacional.

El darrer esdeveniment important que les cartes del final d'aquest període permeten documentar és un afer de gran magnitud cultural i política, més que no pas editorial o literària. En paral·lel al procés de salvament d'obres d'art espanyol durant la guerra pel qual Ors va ser després famós, la primavera de 1938 ell i López Llausàs es troben implicats en l'obtenció i el transport d'obres d'art per al pavelló espanyol de la Biennal Internacional d'Art de Venècia. Aquest esdeveniment (tot just l'any després del reputat pavelló de la República a l'Exposició Internacional de París) formava part de la propaganda política internacional del bàndol «nacional», a qui Benito Mussolini havia convidat com a legítim representant d'Espanya amb el conflicte bèl·lic encara en curs. Entre abril i juny de 1938, López Llausàs facilitarà a Ors des de Brussel·les

la societat cultural argentina, Victoria Ocampo, amb qui Llausàs acabarà coincidint a Sudamericana. El cercle llatinoamericà a París era prou fort, aristocràtic, artístic i important els anys 1930, i acollí amb simpatia Ors i la seva afinitat amb Charles Maurras o Mario Tozzi pel que fa a un ideal de «latinisme» europeu. L'any 1932, l'escriptor participa amb tots dos i Adelia de Acevedo en els homenatges a Frederic Mistral organitzats per la revista *Latinité*.

23. Es conserva una carta entre tots dos a l'ANC (ANC1-255-T- 4678, 10-12,1940). Les altres que s'esmenten a l'epistolari són, per ara, perdudes.

24. Com apunta Andreu Navarra a *La escritura y el poder. Vida y ambiciones de Eugenio d'Ors* (Barcelona: Tusquets, 2018, p. 383-384), la història de la incorporació d'Ors a Falange, amb ritual d'ingrés inclòs, ha estat contada diverses vegades, entre d'altres per Pedro Laín Entralgo a *Descargo de conciencia* (1976) i per Antonio Lago Carballo a *Eugenio d'Ors. Anécdota y categoría* (2004).

el transport dels quadres dels pintors catalans Josep de Togores i Rafael Benet, tot establint el contacte entre aquests dos artistes exiliats i els seus agents i l'escriptor, en aquell moment ja Director General de Bellas Artes (ho serà entre el 8 de febrer de 1938 i el 25 d'agost de 1939). En aquests moviments d'obres d'art hi participaren també el diplomàtic Ernesto Zulueta, el pintor Pere Pruna²⁵ i, sobretot, Joan-Antoni Maragall Noble, convertit en secretari d'Ors per a certs assumptes. La Biennial de Venècia es va inaugurar l'1 de juny de 1938, amb la presència, entre d'altres, del duc Ferran de Savoia-Gènova (en nom del rei Víctor Manuel III, que visità el pavelló uns dies després) i d'Ulrich von Hassel, ambaixador alemany a Roma, als quals Ors va fer una visita guiada.

Cloem la nostra edició amb la transcripció del discurs que Ors va llegir amb motiu de la inauguració del pavelló.

El 29 de novembre de 1938 Ors ingressà a l'Academia de San Fernando.

La correspondència regular entre els nostres dos corresponents s'interromp poc després d'aquesta intensa col·laboració en l'afer italià, tot posant fi al que podríem considerar l'etapa catalana del seu contacte. El 7 d'agost de 1939, López Llausàs escriu a Ors ja fora d'Europa: s'ha instal·lat a Buenos Aires i li transmet les primeres impressions de la ciutat i de la seva col·laboració amb l'Editorial Sudamericana (menciona a Ors una altra carta de final de juny, data de la seva arribada a Buenos Aires, malauradament no conservada). Aquesta és la darrera carta d'aquesta primera part de l'epistolari; la següent ja és del mes de març de 1941, també d'Antoni López Llausàs i també des de Buenos Aires, i obrirà l'etapa «castellana» de la correspondència entre l'editor i l'escriptor.

criteris de l'edició

Tal com hem apuntat al començament d'aquesta presentació, el conjunt de l'epistolari conservat entre Eugeni d'Ors i Antoni López Llausàs és format per 44 documents, tots conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a les capses ANC1-255-T-2545, ANC1-255-T-4675 i ANC1-255-T-471. Per raons d'espai, en aquesta primera part editem els 14 documents corresponents al període 1934-1939, als quals hi hem afegit com a apèndix, atesos la rellevància històrica i el vincle amb les darreres cartes editades, el text d'un parlament d'Ors per a la inauguració del pavelló espanyol a la Biennial d'Art de Venècia de 1938, també localitzat al fons de l'ANC.

Per a la transcripció de les cartes hem optat per normalitzar els accents i l'apostrofació. La normalització ortogràfica és mínima (accents normatius, finals en -ava...), i

25. Subratlem que tant Pruna com Togores i Benet, juntament amb Enric C. Ricart, figuraven ja al *Catàleg de la exposició de pintura del concurs Plandiura 1922-23* mencionat al començament d'aquest article.

hem respectat l'ús (peculiar) de les comes d'Antoni López Llausàs. Usem el signe | per marcar el final de pàgina.

A les notes, fem servir les abreviatures següents: ANC per Arxiu Nacional de Catalunya; AHCB per Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; EdO per Eugeni d'Ors; JJ per Josep Janés; LLI per Antoni López Llausàs; JAM per Joan-Antoni Maragall i Noble; LBP per *La Ben Plantada*; OdT per *Oceanografia del tedi*; GldMV per *Gualba, la de mil veus*.

La descripció de cada document (amb indicació de la signatura i el fons al qual pertany) figura en nota al començament de cada carta, amb la crida a l'encapçalament on hi ha el nom dels interlocutors.

[1]

D'Eugeni d'Ors a Antoni López Llausàs²⁶

4, Square Chabrier. Paris XVII
26 d'octubre de 1934
Señor Don A. López Llausàs
Barcelona

Distingit Amic:

En arribar aquí, després d'haver passat per Ginebra,²⁷ vaig trobar la seva amable lletra del 21 setembre.²⁸ Però l'endemà ens arribava la primera notícia dels esdeveniments revolucionaris.²⁹ He cregut que, durant aquestes circumstàncies no era ocasió d'avançar en l'establiment dels nostres projectes. Molt m'alegrarà veure confirmat per vostè que les coses —les de l'ordre intel·lectual i editorial que ens ocupa— són allà a on eren i que no hi ha obstacle.

Per la meua part tinc el major gust en manifestar-li la meua conformitat amb les proposicions contingudes a la seva carta i que reproduïxen fidelment els acords de la nostra conversa anterior:³⁰ que comporten, en resum, publicació dels dos llibres «Ben Plantada» i «Oceanografia del tedi»,³¹ els drets de 1.000 pessetes en total i l'autorització per la meua part a fer igualment una edició limitada de la primera d'aquelles obres, amb drets d'autor del 10% sobre el preu de coberta dels exemplars venuts, segons liquidacions semestrals.

Únicament voldria completar el nostre acord sobre aquests punts amb la indicació del moment en què hagin de ser satisfets els drets d'autor per les edicions ordinàries. Proposaria que això fos fet a l'ocasió de l'entrega de l'original, en les condicions previstes a la seva carta.

26. Document mecanoscrit. 1 cara. I la versió manuscrita (original de l'anterior), 2 quartilles, 3 cares. A la capsula ANC1-255-T-2545.

27. Eugeni d'Ors ve de Ginebra, on havia estat convidat a fer la conferència inaugural d'una Exposició d'Art Italià (el fet es menciona a l'article referenciat a la nota 44) i escriu a López Llausàs (a Barcelona) des de París.

28. Carta perduda. Pel que diu Ors, la carta devia arribar-li a París al voltant del 6-8 d'octubre.

29. El 6 d'octubre de 1934 Lluís Companys, president de la Generalitat de Catalunya, proclamà l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. Això provocà la declaració de l'estat de guerra i, finalment, l'endemà, la seva rendició. En la repressió ulterior, el govern espanyol va suspendre indefinidament l'autonomia catalana.

30. Durant els anys 1933 i 1934 Ors, que vivia a París, havia concentrat la seva activitat a l'estranger, amb conferències i col·laboracions sobretot al món d'influència francesa i alemanya.

31. Ors autoritza López Llausàs a editar l'*Oceanografia* i *LBP*. I a fer, concretament, dues edicions de *LBP*, una d'«ordinària» i una de «limitada», suposadament, en condicions especials. Les anteriors edicions catalanes publicades de *LBP* dataven de 1911 i 1912, Llibreria Alvar Verdaguier; 1913 i 1930, Unión Editorial Hispano Americana U.E.H.A.; i 1920, Calpe (aquestes dues últimes en castellà). Per tant, quan Ors li proposa a López Llausàs la reedició de *LBP*, fa mes de vint anys que no en circulava cap edició en català. Pel que fa a la segona obra acordada, de l'*Oceanografia del tedi* només n'hi havia una en castellà de Calpe de 1921.

Un mot sobre un altre assumpte. Rebrà o bé haurà rebut l'un d'aquests darrers dies unes fotografies, acompanyades d'una nota, el tot enviat per M.M. Ochoa³² i relatiu a l'Exposició dels Artistes italians a Ginebra.³³ L'expansió de l'obra d'aquests joves, de la qual m'he constituït, a París i arreu, en una mena d'advocat estètic, m'interessa fortament. Per això vaig pensar que, segons indicacions també rebudes de vostè, aquesta informació podia convenir a «D'ací d'allà»³⁴ i recomanar que la fessin. Si, per qualsevol circumstància, emperò, no convingués a la seva revista, el meu [prec] fóra que em fes el favor de passar-ne els documents, sense necessitat de més indicació, a l'adreça de Oliver-Brachfeld.³⁵ Apartat 5016. Barcelona.

Molt obligat per les seves atencions i sempre afectuosament amic, el saluda i e. l. m.

[2]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors³⁶

Barcelona 15 febrer 1935
Sr. Eugeni d'Ors
4 Square Emmanuel Chabrier
PARIS XVII

32. M.M. Ochoa, o «Srta. Ochoa» a la carta #03. A l'ANC es conserva una carta amb aquesta corresponçal, que signarà l'article a publicar com Mago Ochoa. ANC1-255-T-6898.

33. Entre 1929 i 1932 Ors havia publicat a París i Madrid (*Blanco y Negro, El Debate...*) diversos articles i un llibre sobre el pintor Mario Tozzi i «dos suyos»: *La peinture italienne d'aujourd'hui: Mario Tozzi*, París: Éditions des Chroniques du jour, 1932. També havia prologat el catàleg d'una exposició d'aquest artista a París. Pertanyien tots dos, juntament amb Adelia i Charles Maurras, al grup de la revista francesa *Latinité*, amb qui participà en diversos homenatges a França a Frédéric Mistral a Arles o Maillane (*Le Petit Marseillais*, núm. 23464, 9-9-1932, p. 2 i núm. 23465, 10-9-1932, p. 7; *Comœdia*, núm. 7155, 10-9-32, p. 2).

34. Tal com mencionem a la presentació de l'epistolari, López Llausàs era en aquests moments propietari de la revista *D'Ací i d'Allà*.

35. Oliver-Brachfeld (Ferenc Oliver Brachfeld, 1908-1975), traductor i psicòleg hongarès d'origen jueu resident a Barcelona entre 1931 i 1959. Havia arribat a Barcelona com a romanista i subsistia com a col·laborador de diverses revistes i editorials. Havia coincidit amb l'historiador Pierre Vilar o el violinista Pau Casals a la Residència d'Estudiants de la Generalitat a l'Escola Industrial entre 1931 i 1933, i va ser responsable de difondre a les nostres terres les tesis de Jung i Adler, de qui es presentava com a deixeble i traductor. A principis dels anys 1930 endegà una polèmica amb Marañón i Ortega pel que fa a les seves teories sexuals i als conceptes d'humanisme i individu respectivament, per la qual cosa té sentit la seva proximitat intel·lectual amb Ors pel tracte d'assumptes personals. L'any 1932 havia publicat una petita nota sobre l'etapa catalana d'Ors a la prestigiosa revista hongaresa *Nyugat*, on segons el filòleg Kálmán Faluba («Literatura catalana a Hongria», *L'Espill*, núm. 12, 1981, p. 130) denuncià implacablement la seva defenestració i l'abandonament de la llengua catalana com a llengua d'escriptura. Va arribar a traduir, suposadament, sis llibres seus: *Guillermo Tell* (perduda), *Angeologia*, *Tres horas en el Museo del Prado*, *Goya*, *Primitivos hispánicos* o *Gualba la de les mil veus*. Als anys quaranta va ser representant de les obres d'Ors a l'estranger amb segells hongaresos, alemanys i francesos, i en va facilitar l'entrada als cercles psicològics de Jung a Munic.

36. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. Paper «A. Lopez Llausas editor». A la capsca ANC1-255-T-4675.

Distingit amic:

He rebut la seva carta 11 ct. com així mateix vaig rebre la del 5³⁷ en la que incloua els dos pròlegs, quedant ben imposat del que em recomana.³⁸

El pla que he adoptat ara és el següent: compondre l'original dels dos llibres a les mides de la «Biblioteca Univers» i amb l'ortografia actual.³⁹ Així tindrem els textos establerts i podrem tornar el llibre a l'amic Calvet,⁴⁰ que realment li retindriem massa, i mentre componen, em donarà temps per a resoldre la qüestió de les il·lustracions de «La Ben Plantada».⁴¹

Així que tingui aquestes composicions llestes n'hi faré tramesa i vostè les retornarà corregides.

Seu sempre aff. i s.s. i amic,
q.l.e.l.m.

[3]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁴²

Barcelona 10 d'abril 1935
Sr. Eugeni d'Ors
Square Chabrier 4
PARIS XVII

Benvolgut amic:

En poder meu la seva carta 6 corrent, per aquest mateix correu en paquet certificat han sortit les proves de «La Ben Plantada» i «Gualba la de set veus».⁴³

37. Cartes no localitzades.

38. L'edició d'aquests llibres consigna que, efectivament, els pròlegs van ser redactats amb data de 1935.

39. S'entén que López Llausàs vol aplicar la normativa fabriana: les versions catalanes dels textos d'Ors eren anteriors a 1918.

40. Potser Agustí Calvet, *Gaziel*. Entenem que és qui havia deixat l'exemplar de la primera edició, a partir del qual se'n prepara la nova.

41. Aquí es diu per primer cop que la segona edició «limitada» i en condicions especials de *La Ben Plantada* que prepara Llausàs anirà «il·lustrada». Finalment tindrà com a il·lustrador (segons es diu a la carta #05) el dibuixant i gravador Enric C. Ricart (1893-1960), possiblement provant d'imitar o competir amb l'èxit que havia tingut uns anys abans la de la Unió Editorial Hispano Americana amb decoracions de l'il·lustrador Antoni Saló i Marco (1885-1950), de la qual se'n van fer dues edicions.

42. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. Paper «A. Lopez Llausàs editor». A la capsa ANC1-255-T-4675.

43. Ors devia aprovar la fixació ortogràfica dels textos en un termini curt (un mes, aproximadament) d'acord amb les dates de les cartes anteriors. Cal notar aquí que el títol a què LLI es refereix com en curs d'edició ha canviat respecte de la carta #01, on figurava *Oceanografia del tedi*. I cal també notar l'errada (?) en el títol: *Gualba la de set veus*. El canvi de la segona obra autoritzada per Ors a López Llausàs s'explica pel fracàs i els retards en la negociació simultània d'Ors amb els «Quaderns Literaris» de Janés per treure *Gualba* al costat de *Tina i la Guerra Gran*. En una carta sense datar de Josep Janés al filòsof, neces-

Pot dir a la Srta. Ochoa que en el pròxim número del «D'ACÍ I D'ALLÀ» corresponent a Primavera i que tardarà en sortir uns quinze dies,⁴⁴ va publicat lo que va enviar a Soldevila.⁴⁵

En espera de les seves notícies queda de vostè afm. amic i admirador

[4]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁴⁶

Barcelona 12 desbre. 1935

Sr. Eugeni d'Ors

4, Square Chabrier

PARIS XVII

Benvolgut amic:

És en poder meu la seva carta 9 del corrent.⁴⁷

sàriament anterior al 15 de febrer de 1935, es parla de publicar aquests dos volums als «Quaderns Literaris» i, amb anterioritat encara, en una carta que l'ANC data erròniament el 1925 hi ha una primera oferta de Janés per *LBP* de 150 pessetes, diners que Ors no va voler acceptar per inclinar-se per l'oferta de 1.000 pessetes de López Llausàs (cartes de JJ a EdO conservades al Fons ANC1-255-T-4419). Tota la bibliografia indica que Janés va iniciar els seus contactes per aconseguir textos per als «Quaderns Literaris» l'any 1934, un cop havia deixat el *Diari Mercantil*, però les cartes demostren que, en un principi, l'operació editorial d'una col·lecció literària es va fer al servei d'aquest grup. Permeten també deduir que, al cap d'Ors, *Tina* es considerava una obra menys valuosa, o tan poc valuosa com *Gualba*, mentre que l'*Oceanografia* es veia almenys tan valuosa i cotitzada com ho podia ser *LBP*. Pel que fa a *GldMV*, la primera edició en forma de llibre serà precisament la de López Llausàs per a la Llibreria Catalònia de 1935. Tot i que *La Ben Plantada* era el motiu inicial de l'acord amb LLI, finalment va sortir abans *Gualba* (vol. 35 de la «Biblioteca Univers») que l'edició ordinària de *LBP* (vol.45). Abans de l'edició de LLI, la història de *Gualba* no es trobava en forma de llibre i corresponia a una sèrie de trenta-set «gloses» escandaloses que només havien aparegut publicades en català al diari *La Veu de Catalunya*, durant els mesos d'agost i setembre de 1915. En la correspondència que editem tampoc no es farà esment de l'edició, fortuna o aparició de *Tina* i la *Guerra Gran* a la col·lecció «Quaderns Literaris» distribuïda per la Llibreria Catalònia.

44. L'article apareix finalment al mes de març signat per Mago Ochoa i no per Ors. És escrit en mode de panegíric i parla d'Ors en tercera persona. Mago Ochoa, «Eugeni d'Ors i la pintura italiana moderna», *D'Ací i d'Allà*, vol. 23, núm. 180, març 1935, p. 78-80.

45. El periodista i escriptor Carles Soldevila (1892-1967) dirigia des de 1924 la revista *D'Ací i d'Allà*, i des de 1928 la «Biblioteca Univers». Escrivia també a *La Vanguardia*, dirigida en aquells moments per Gaziel. Aquí López Llausàs s'hi refereix com a director de la revista.

46. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. Paper «A. Lopez Llausas editor». A la capsula ANC1-255-T-4675.

47. Vuit mesos han passat des de l'anterior carta, i s'entén que en aquest període –entre abril i desembre de 1935– van aparèixer les dues obres pactades en edició ordinària. Un article d'Oliver Brachfeld (vegeu *supra*) sobre «El motiu de l'incert en la literatura catalana», datat el 5 de setembre de 1935, a la revista *Mirador*, comença esmentant l'aparició de *Gualba* i legitima l'obra tot parlant de l'arrelament de la trama orsiana en la tradició popular europea i catalana. En una carta sense datar de primers d'estiu (juny o juliol del 1935 o 1936) el seu fill Víctor escriu a Ors a París: «Ha salido Gualba que hemos vuelto a leer. El prólogo es también muy bonito. Lo que puede ser es un libro que disguste a algunos grupos católicos» (ANC1-255-T-5150, doc. 10). En una carta amb data més fiable, de setembre de 1935, el mateix fill avisa Ors que ha sortit *Tina* (ANC1-255-T-5150, doc. 39). Una veritable ressenya de *GldMV* no sortirà fins al 16 de juliol de 1936, signada per Domènec Guansé a *La Publicitat*.

L'enganyaria si li digués que «LA BEN PLANTADA» serà al carrer per les festes de Nadal i cap d'any.⁴⁸

Per un seguit de coses llargues d'explicar, s'ha retrassat la compaginació que li enviaré justament per aquells dies, així és que li prego de dir-me ont poden anar-lo a trobar les proves compaginades.

Si tinc d'esser-li franc, no em sap cap greu retrassar fins a mig de gener la sortida d'aquesta edició, ja que els dies de cap d'any i Reis no tindria la ressonància a la premsa i dintre el mon intel·lectual, que en un moment de menys frenesí, segurament tindrà.

He donat ordre que a partir d'aquesta setmana comencin a publicar alguna nota als diaris.⁴⁹

Esperant tenir el gust de veure'l aviat per aquí, queda seu affm. amic,

[5]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁵⁰

Barcelona 9 gener 1936

Sr. Eugeni d'Ors

4 Square Chabrier

PARIS XVII

Benvolgut amic:

Per aquest mateix correu en paquet certificat li he fet tramesa de les proves compaginades de l'edició de «Les noces d'argent» de «La Ben Plantada» amb les il·lustracions d'en Ricart.⁵¹

Convindria que fes ara amb tota cura la darrera correcció i observacions que cregui convenientes, ja que voldria començar tot seguit el tiratge. No fassi cas del llom,

48. S'entén que l'edició que continua en preparació no és l'ordinària de la «Biblioteca Univers», sinó la limitada o especial de *LBP*.

49. En efecte, una setmana més tard, a *La Publicitat* (20-12-1935, p. 2) es va anunciar l'edició «especial» de *LBP*, a la secció «Els llibres i llurs autors»: «Per tal de commemorar *les noces d'argent* [èmfasi nostre] de la publicació de 'La Ben Plantada', d'Eugeni d'Ors, se n'està fent una edició de tiratge curt, il·lustrada, a tot color per Enric C. Ricard». Aquest és el primer lloc on es parla en aquests termes («noces d'argent») de l'edició amb dibuixos, terme que López Llausàs continuarà utilitzant a la carta #5 i que serà un dels encapçalaments que presenti la portada de l'obra impresa.

50. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. Paper «A. Lopez Llausas editor». A la capsula ANC1-255-T-4675.

51. El gravador i il·lustrador vilanoví Enric Cristòfor Ricart (1893-1960). De l'edició inicial pactada de *La Ben Plantada* en va sortir una primera edició accessible al gran públic dins la Biblioteca Univers l'any 1935, però l'any 1936 en surt una altra més luxosa i amb les il·lustracions de Ricart anomenada «de noces d'argent», s'entén que pels 25 anys de la publicació original de l'obra. La Llibreria Catalònia publica un anunci a *La Vanguardia* el 21-4-1936, amb motiu del Dia del Llibre, on s'anuncia l'edició il·lustrada per Ricart a un preu de 20 pessetes (quatre vegades més que el preu de les edicions normals), al costat de les obres completes de Verdaguier i Narcís Oller o els llibres de Prudenci Bertrana i Carles Soldevila.

que ja farem com vostè va indicar, ni de la col·locació d'algun dels dibuixos, que ja vigilarà en Ricart.

Vaig rebre la seva postal, agraint-li els bons auguris per l'any i els saludos a la Maria Teresa.⁵²

Tinc molta il·lusió en aquesta edició i espero que serà un èxit. Vostè sabrà amb exactitud la data de sortida per veure si pot coincidir amb un dels seus viatges a Barcelona.

Seu sempre aff. amic,

[6]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁵³

Barcelona 20 gener 1936

Sr. Eugeni d'Ors

Square Emmanuel Chabrier, 4

PARIS XVII

Benvolgut amic:

He rebut la seva carta 16 ct. i per aquest correu li envio les galerades que en ella em demana, i faré l'advertiment a l'impremta de que tinguin cura de corretgir bé el llibre.

Els dibuixos tots van a dos o tres colors, però com sols tinc unes proves, si no li precisen molt, no li enviaré perquè si es perdessin em produiria una pertorbació.

Li estimaré també que procuri suprimir-ne els menys dibuixos possibles, ja que obligaria a una recompaginació total que tornaria a retrasar la sortida.

Veig que va tornar a caure i té el braç lesionat,⁵⁴ sentint-ho molt i recomanant-li cuidado, perquè es veu que té desgràcia fa una temporada.

Esperant veure'l aviat per aquí, el saluda att. son affm. amic,⁵⁵

52. Maria Teresa Llovet i Arnal, casada amb Antoni López Llausàs l'any 1908. Aquesta es la primera carta on López Llausàs parla a Ors de la seva família.

53. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. Paper «A. Lopez Llausàs editor». A la capsula ANC1-255-T-4675.

54. Ors devia caure, si les comunicacions són certes, entre el 9 i el 20 de gener. A les cartes per aquestes mateixes dates amb Joan-Antoni Maragall també es comenta que aquesta lesió li podia impedir d'escriure: «he rebut la seva atenta carta del 28 de gener i he sentit sincerament la desgràcia que ha tingut, de la qual suposo deu continuar millorant. Sempre i quan el seu estat ho permeti, i el escriure no li causi perjudici, li estimaré l'envio del pròleg quant abans millor...». Carta de JAM a EdO, 3-2-1936, ANC1-255-T-4762.

55. La correspondència s'interromp fins a l'estiu malgrat que l'edició de les noces d'argent va sortir efectivament per Sant Jordi de 1936 i suposem que hauria permès alguna activitat presencial.

[7]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁵⁶

Barcelona, 1 de juliol de 1936

Sr. Eugeni d'Ors

4 Sq. Emmanuel Chabrier

PARIS XVII

Distingit amic:

Un client i amic meu, que crec ho és també de vostè, En Manuel Rius i Rius,⁵⁷ va comprar un exemplar de paper Japó de «La Ben Plantada», i voldria relligar-la bé, però li agradaria poder relligar junt amb el llibre una quartilla escrita per vostè, si pot ésser una pàgina del llibre millor, i si no, el que sigui.

Jo vaig dir-li que vostè no era aquí, però va dir-me que si volia escriure-li, s'esperaria, perquè li faria il·lusió poguer fer el que li dic. Jo, com pot comprendre no li he dit altra cosa, que li trametria el seu prec, i ara vostè em dirà què vol que li contesti.

Ja va dir-me en Soldevila que havia quedat arranjat lo del «Conferencia Club».⁵⁸ Ho celebro i li auguro un èxit.

En espera de les seves notícies, el saluda amb l'afecte de sempre el seu amic i admirador.

[8]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁵⁹

19-5-1937 On Board S.S. Virginia

Estimat amic Ors: he deixat ja l'Habana, per quins carrers m'he passejat durant quinze dies esperant a Calvet.⁶⁰ [?] començat ahir la darrera etapa del nostre viatge.

Habana m'ha agradat també força. Fa l'efecte d'una prolongació d'Espanya i un s'hi troba un xic com a casa.

56. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. Paper «Catalonia, S.A.». A la capsa ANCI-255-T-4675.

57. El polític Manuel Rius i Rius (1883-1971), alcalde de Barcelona de 1916 a 1917 i fundador de la Unió Monàrquica Nacional, fill del també alcalde de Barcelona Francesc de Paula Rius i Taulet. Era company d'universitat d'Ors.

58. Sobre el Conferencia Club, vegeu la nota 18. No ens consta que aquesta conferència s'arribés a fer: les activitats del Club cessaren al maig de 1936, i a l'octubre Carles Soldevila sortí d'Espanya amb el seu fill. Anys més tard, en la represa ja sota el franquisme, Ors va pronunciar la conferència «Confesión de un hijo de otro siglo».

59. Document manuscrit. Quartilla plegada, 4 cares. Paper «Panama Pacific Line». A la capsa ANCI-255-T-4675.

60. Aquesta carta documenta que Gaziel i Llausàs viatjaren per separat fins a Cuba i des d'allà van fer camí cap a Colòmbia, cap a Bogotà.

Per les coses de llibres i edicions ofereix certes possibilitats, és un mercat petit, però ben utilitzat d'elements de producció, màquines, tipus, etc. no gaire bons els obrers, en canvi. Altre avantatge són les comunicacions molt bones. Sobretot amb Europa i Centre-Amèrica. No hi ha dubte que podria ésser un bon centre editorial.

Vaig conèixer a en Fernando Ortiz,⁶¹ persona de primera categoria, molt intel·ligent, President de la Institución Hispano-Cubana de Cultura que compta amb més de 1500 socis i que organitzen periòdicament conferències que paguen a preus discrets pels qui's troben aquí, de pas, o tenen que desviar poc la seva ruta, però no permeten un desplaçament llarg. Al parlar-li de vostè va preguntar-me si tenia intenció de fer algun viatge per aquestes terres i al contestar-li jo que no ho sabia però que era possible que sí, va quedar que li escriuria invitant-lo.

Aquí estan fa uns mesos en Menéndez Pidal⁶² i Juan Ram3n Jim3nez.⁶³

Jo segueixo el viatge ja sense més escales, junt amb en Calvet fins a Bogot3⁶⁴ i la Mª Teresa i en Jordi⁶⁵ han quedat a l'Habana instal·lats a l'Hotel Trotcha,⁶⁶ Calzada 96-98, Vedado, ja que m'ha semblat prudent no fer més despeses, sense veure com es presenta all3 d'allí.

Les coses d'Espanya veig que no s'arreglen. Aquesta darrera crisi és potser un intent de rectificaci3 que ve tard.

En Cruzet⁶⁷ ja'm diu que est3 en comunicaci3 constant amb vostè.

Saludi a les simpatiquíssimes amigues i rebí una abraçada del seu amic

61. L'antrop3leg cub3 Fernando Ortiz Fern3ndez (1881-1969), format a Menorca i a Barcelona, fund3 el 1926 la Instituci3 Hispanocubana de Cultura. Tenia tractes amb Ors des de 1928. La correspond3ncia entre ambd3s es conserva a l'ANC.

62. El fil3leg Ramon Men3ndez Pidal (1869-1968), director de la Real Academia Espa3ola i un dels responsables de la Junta para Ampliaci3n de Estudios republicana, abandon3 Espanya el 1937 via Burdeus, i va fer una estada a Cuba i despr3s un curs a la Universitat de Col3mbia. L'estiu de 1938 viatj3 a Par3s, per3 fins al juliol de 1939 no obtingu3 perm3s per retornar a Espanya, on l'esperava un expedient de depuraci3 i el cessament com a director de la RAE (torn3 a ser-ne escollit director el 1947).

63. El poeta Juan Ram3n Jim3nez (1881-1958), que don3 el seu suport expl3cit a la Rep3blica, marx3 tamb3 d'Espanya per mediaci3 de Manuel Aza3a i s'instal·l3 primer a Washington, com a agregat cultural, i el 1937 a Cuba. Acabada la guerra, Jim3nez i la seva dona, Zenobia Camprub3, visqueren un temps a Miami (1939-1942), despr3s a diverses localitats nord-americanes i finalment a Puerto Rico. El 1956 obtingu3 el premi Nobel de Literatura.

64. A principis de 1937, L3pez Llaus3s sort3 clandestinament de Catalunya cam3 de Par3s. Segons Fernando Larraz, a la capital francesa va conèixer Jorge Zalamea (1905-1969), secretari del Ministerio de Educaci3n de Col3mbia, i aquest el convid3, juntament amb Agust3 Calvet, «a que emprendieran en Bogot3 el Instituto de Artes Gr3ficas, de titularidad estatal. El resultado fue un rotundo fracaso por las resistencias proteccionistas ante inversores y profesionales extranjeros lo que gener3 deudas a nombre de los dos catalanes y los oblig3 a regresar precipitadamente a Francia, donde L3pez Llaus3s fue nombrado responsable de ventas en Am3rica de la editorial francesa Hachette, lo cual le permiti3 entrar en contacto con el mercado editorial argentino» (F. LARRAZ, «Semblanza de Antonio L3pez Llaus3s» a Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes - Portal Editores y Editoriales Iberoamericanos (siglos XIX-XXI) - EDI-RED: <www.cervantesvirtual>). Les tres properes cartes de l'editor (totes de 1937) seran escrites des de Par3s.

65. Jordi L3pez Llovet (1922-1965), tercer fill d'Antoni L3pez Llaus3s.

66. Inaugurat el 1890 per l'emprenedor catal3 Buenaventura Trotcha Fornaguera.

67. Josep M. Cruzet (1903-1962), editor, havia fundat el 1924 amb L3pez Llaus3s i Manuel Borr3s la Llibreria Catal3nia. El 1926 va fer una estada a la Patag3nia. Durant la Guerra Civil pass3 a França i des-

[9]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁶⁸

Paris 24-10-1937
Sr. D. Eugenio d'Ors
Hotel La Perla
PAMPLONA

Mi querido amigo:

Le supongo reintegrado a sus trabajos periodísticos y en plena corrección de su próximo libro «La Reina Isabel».

Justamente de este libro quiero hablarle. Recordará –pues creo se lo expliqué durante su última estancia en París– que propuse a Hachette editar un libro de Vd., dentro de los tres primeros a publicar. Me dijeron que muy gustosos tomarían en consideración mi oferta para más adelante, pero preferían que los tres primeros fueran de otros autores que teníamos convenidos. Al contestarles, les manifesté mi contrariedad, pues Vd. tenía en preparación un libro, a mi entender de gran éxito, «La Reina Isabel», que iban a publicar en España, y que posiblemente hubiéramos podido editar nosotros.

A esta carta he recibido contestación y veo que se interesan ahora por el libro. Como supongo que el libro estará próximo a salir en España, pero dudo que lo trabajen bien en América, me autoriza Vd. para proponer a Hachette⁶⁹ una edición destinada exclusivamente a los países americanos? Yo creo que por lo menos 5.000 ejemplares se venderían inmediatamente. Pagan como Vd. sabe, el 10% sobre el precio de venta, que oscilaría alrededor de dos pesos argentinos, y si en un momento dado le interesara una cantidad a cuenta, supongo que no tendrían inconveniente en pagarla. Le ruego que quiera darme contestación en una próxima carta.

Ayer llegó Maria Teresa y mi hijo,⁷⁰ por cierto antes de haber recibido mi carta y por consiguiente sin haber hecho la gestión que le encomendé cerca de Fernando Ortiz.

prés a Pamplona i Sant Sebastià, on també va dedicar-se al negoci dels llibres. Després de la guerra continuà les activitats editorials de Catalònia sota el segell Editorial Selecta, que publicà nombroses obres d'Ors l'any 1945. Al fons de l'ANC hi ha correspondència entre ell i Ors posterior a 1938.

68. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. A la capsa ANC1-255-T-4675.

69. A partir d'aquesta data, López Llausàs escriu a Ors des de París. Hi va viure tres anys, amb l'excepció d'una visita familiar als Estats Units o del curt viatge de 1937 a Cuba i Colòmbia (il·lustrat per la carta anterior), on pensava que podria instal·lar uns tallers d'impressió. En fracassar aquest projecte, torna a França i comença a treballar com a representant de l'editorial Hachette (G. LÓPEZ LLOVET, *Sudamericana*, p. 25-26). El seu condeixeble, el llibreter Antonio Palau, a qui havia contractat per portar la llibreria Catalònia, havia treballat abans a la Llibreria Francesa de Barcelona, dependent de la filial espanyola de l'editorial Hachette (ibídem, p. 22-23).

70. La dona i el fill de López Llausàs arriben a París per reunir-se amb ell, possiblement procedents de Cuba, on, segons declaracions de la seva néta, van romandre mentre el pare visitava Colòmbia. El fill tenia setze anys i ja feia un any que havien arribat a París fugint de la guerra espanyola. A causa del retard de

Agradezca solo la buena intención, pero si quiere que escriba directamente a este señor, muy gustoso lo haré.

Del «Royal Bank of Canada» no he sabido ninguna noticia, así es que supongo no se habrá presentado en las oficinas de su corresponsal en Marsella, la persona a quien debían hacer entrega de los mil Francos. En cuanto sepa algo se lo comunicaré.

Estoy satisfecho, pues los últimos éxitos del ejército nacional Español y la caída de Gijón especialmente, nos acercan al final de la tragedia española.

María Teresa me encarga le salude en su nombre y esperando recibir pronto sus noticias, reciba también los saludos de su affmo. amigo,

[10]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁷¹

Paris 5-11-1937
Sr. D. Eugenio d'Ors
Hotel «La Perla»
Pamplona

Mi querido amigo:

Es en mi poder su carta 28 octubre pasado, habiendo ya remitido a la casa Hachette de Buenos Aires, su proposición en los mismos términos que V. la formula. En cuanto tenga contestación se la comunicaré inmediatamente.

No me extraña lo que me dice en su carta del Sr. Ortiz, pues ya tenía noticia de que en otras ocasiones ha hecho lo mismo. Decididamente no es la formalidad, una condición americana.

Leí con mucho interés su interwui. Las ideas que en ella expone y que para V. serán viejas, son nuevas para la mayoría de nosotros y darán un contenido y sentido a futuras actuaciones que de no tener su definidor estarían faltas de categoría y calidad. Tengo la certidumbre, que es compartida por la casi totalidad de españoles que trato, que la guerra está terminándose. El cambio de actitud de Inglaterra arrimándose al sol que más caliente, como decimos en España, es el síntoma que faltaba. De todas maneras un nuevo avance de nuestras tropas sobre Cataluña, precipitará los acontecimientos.

María Teresa me encarga le salude en su nombre y le diga que así que estemos instalados en el modesto «Studio» que hemos alquilado en 3. Rue Cognacq Jay, donde puede ya dirigirme la correspondencia, piensa escribirle largo.

correus, Maria Teresa no va poder fer, abans de sortir cap a França, l'encàrrec d'establir contacte amb Fernando Ortiz, possiblement per organitzar un viatge d'Ors a l'Havana com a conferenciant o acadèmic.

71. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. A la capsula ANC1-255-T-4675.

Del «Royal Bank of Canada» no me han dicho una sola palabra. Espero sus instrucciones respecto a los 1000 francos, cuando llegado el 15 del corriente los devolverá el banco de Marsella.

Deseando que sus hijos continúen bien, y esperando tener el gusto de verle pronto por aquí, le saluda con todo el afecto su amigo y admirador

[11]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁷²

Paris 27-12-1937
Sr. D. Eugenio d'Ors
Hotel «La Perla»
Pamplona

Mi querido amigo:

No quiero confiar a una simple tarjeta, la expresión de mis deseos sinceros de que el año próximo a empezar sea para V. y los suyos más tranquilo y feliz que el pasado; que su esfuerzo y su talento, puestos siempre al servicio de las causas nobles, tengan el reconocimiento y la consagración que se merecen y que el calor de amistad que en estos últimos tiempos ha dado V. a muchos de los que tuvimos que abandonar nuestros hogares, podamos devolvérselo, junto con nuestro efusivo reconocimiento, en nuestro propio hogar.

Para nuestra patria, el deseo ferviente de que llegue pronto la victoria definitiva de lo único que puede hacer posible la conservación, renovada, de la civilización occidental, sin mezcla de quimeras político-sociales, sin arraigo ninguno en nuestra tradición, ni en nuestro deseo.

Maria Teresa me encarga también que le transmita sus mejores votos, para el próximo año.

Con un abrazo queda de V. affsimo amigo y devoto admirador

[12]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁷³

29-5-938

Querido amigo: aunque pondré un telegrama en cuanto mis gestiones hayan tenido un resultado concreto, voy a darte cuenta de lo que llevo hecho hasta ahora.

72. Document mecanoscrit. 1 pàg., 1 cara. A la capsa ANC1-255-T-4675.

73. Document manuscrit. Quartilla doble plegada, 4 cares. Paper «Hotel Atlanta Bruxelles». A la capsa ANC1-255-T-4675.

La persona indicada por Togores⁷⁴ en su carta ha resultado ser un catalán, –nacionalista por fortuna,– muy delicado de salud y que no tiene ya las telas en su poder, pues salió de España roja muy enfermo, sin dinero y vendió estas obras de Togores, –que estaban en una exposición de Filadelfia,– a un belga.]

La venta según me dio a entender no es formal, sino más bien es una prenda, de cantidades que ha venido recibiendo de este señor belga.

El que tiene los cuadros en su poder, salió el sábado al mediodía y no regresará hasta mañana a primera hora. Así que llegue lo veré yo.

Los informes son de que las telas son muy importantes, no solo como calidad de pintura sino también por el tamaño, que se aparta del normal. Pagaron según parece 3.000[?]. Guardan el embalaje en que llegaron de América. Todo dependerá de la buena disposición del señor belga.

He localizado también a Benet⁷⁵ para verle en el caso eventual que lo de Togores fallara, aunque sería un contratiempo, pues me dijo Santiago Marco,⁷⁶ a quien vi en la pensión donde vive el Sr. Enrich, que la producción de Benet de estos últimos tiempos es muy floja y no tiene telas grandes.

Marco me encargó te saludara en su nombre, así como a Maragall.⁷⁷ Ha trabajado mucho en una porción de cosas que, –a mi pobre entender,– pueden ser de una gran utilidad en la reconstrucción de nuestra futura España.

Dn. Ernesto Zulueta,⁷⁸ nuestro ministro, estuvo muy amable conmigo y dispuesto a lo que sea, para ayudarnos a conseguir estas telas.

A Mme Spontz no he podido saludarla todavía, pero pienso poder hacerlo hoy.

Mis saludos a los amigos Maragall y Pruna⁷⁹ y puedes tener la seguridad que no

74. El pintor Josep de Togores Llach (1893-1970), exiliat amb la seva família a França durant la Guerra Civil. L'any 1928 havia pintat un retrat d'Eugeni d'Ors per al llibre *Cúpula y monarquía. Coupole et Monarchie, suivis d'autres Études sur la morphologie de la culture*, Les Cahiers d'Occident, 2a sèrie, núm. 6, París: Librairie de France, 1929.

75. El pintor i crític d'art Rafael Benet i Vancells (1889-1979). Durant la Guerra Civil marxà de Catalunya i s'establí a Bèlgica. Se'n conserva correspondència amb Ors al fons de l'ANC.

76. Potser l'esmaltador i estudiós de l'art Santiago Marco Urrutia (1885-1949), president del FAD entre 1922 i 1949.

77. Joan-Antoni Maragall i Noble (1902-1993), fill de Joan Maragall, en aquells anys secretari d'Eugeni d'Ors a la Direcció General de Bellas Artes (havent estat militant d'Acció Catalana, el 1933 passà a la Lliga i amb la guerra fugí a Burgos). Apareix mencionat també en les dues cartes següents. Abans de la guerra, des de 1925, fou el propietari de la Sala Parés, on feia de marxant de diversos artistes, entre els quals Josep de Togores. Se'n conserva correspondència amb Ors al fons de l'ANC.

78. El diplomàtic espanyol d'origen basc Ernesto Zulueta Isasi (1892-1969), Ministre Conseller de l'ambaixada espanyola a Brussel·les quan n'era ambaixador Àngel Ossorio y Gallardo (i Secretari d'ambaixada Josep Carner). Amb motiu de l'alçament de juliol de 1936, Zulueta s'adherí a la Junta de Defensa Nacional i restà a la capital belga com a agent oficiós de Franco, que més tard el nomenà ambaixador quan Bèlgica reconegué el seu govern, el febrer de 1939.

79. El pintor Pere Pruna Ocerans (1904-1977), que havia fet d'il·lustrador per a la Catalunya i pertanyia al cercle artístic d'amics comuns amb Ors i la Sala Parés. Durant la guerra va lluitar a favor del bàndol nacional. Participarà en la Biennial de Venècia d'aquell 1938. Se'n conserva correspondència amb Ors al fons de l'ANC.

regatearé ningún esfuerzo para poder llegar a cuanto antes a Venecia con la preciosa carga.⁸⁰

Un apretón de manos de tu amigo afm.

Un recuerdo cariñoso para Adelia.⁸¹

[13]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁸²

31-5-938

Mi querido amigo: en este momento acabo de expedir por exprés, directamente a Venecia una caja conteniendo cinco telas de Rafael Benet.

La caja va consignada a tu nombre, Pabellón de España, Bienale Venecia. Los agentes de aduana que la despacharán en Italia son los Srs «Fratelli Gondrand» que cuidan –según me han dicho– de todo lo referente a exposiciones.

Me han asegurado que la caja estará en Venecia pasado mañana jueves por la noche, pero lo más tarde el viernes por la mañana.]

Deben entregarla libre de gastos, pues he pagado aquí todo.

Confirmando el telegrama de ayer, mi carta de anteayer y el que acabo de mandar en este momento diciendo «Llegarán cinco Benet, viernes».

En cuanto llegue a París para donde salgo dentro de unos minutos pienso escribirte con todo detalle mis gestiones para la obtención del cuadro, digo, de los dos cuadros de Togores, y que aunque fracasadas hasta el momento presente, pueden dar todavía algún resultado, así es que he dejado a Santiago Marco encar-gado de que las continúe (después de aconsejarme de don Ernesto Zulueta sobre la oportunidad de hacerlo) y si en el término de tres o cuatro días pudiera conseguir las telas he dicho que las expida en la misma forma que lo he hecho yo.

No ha sido posible llevar los cuadros como equipaje, pues no admiten cajas, así es que mi viaje a Venecia lo considero ya inútil y sería un gasto innecesario que no tendría justificación.

80. De l'1 de juny al 30 de setembre de 1938 tingué lloc la XXI Biennial d'Art Internacional de Venècia, a la qual Mussolini convidà l'Espanya del bàndol franquista. Eugeni d'Ors (en aquell moment Jefe o Director Nacional de Bellas Artes –va ser-ho de febrer de 1938 a agost de 1939– i Secretario Perpetuo de l'Instituto de España) hi comissarià el pavelló espanyol i formà part del jurat internacional. Al fons Eugeni d'Ors de l'ANC hem localitzat el text mecanoscrit del discurs pronunciat en la inauguració del pavelló espanyol: vegeu-lo en Apèndix.

81. Adelia de Acevedo Larrazábal (1877-1958), mecenes i promotora cultural argentina que Ors va conèixer després del seu primer viatge a l'Argentina o bé entre els cercles monàrquics de Madrid, i amb qui va col·laborar i possiblement conviure a finals dels anys 1920 i principis dels 1930 a París. Esdevingué la seva companya sentimental amb tota seguretat a partir de 1938, com demostren aquestes cartes. Ors s'havia divorciat de la seva dona, María Pérez Peix, l'any 1933.

82. Document manuscrit. Quartilla doble plegada, 4 cares. Paper «Hotel Atlanta Bruxelles». A la capsula ANCI-255-T-4675.

De todas maneras, y a pesar de lo que digo, si es para algún otro servicio, ya sabes que puedes disponer de mí.]

Benet me encarga te salude y te diga lo satisfecho que está de figurar entre los expositores en la Bienale.

Mis saludos a Pruna y a Maragall, también a Adelia y para ti un abrazo y el deseo de que sea un éxito la exposición.

Tuyo afín.

[14]

D'Antoni López Llausàs a Eugeni d'Ors⁸³

7 agosto 1939

Sr. Don Eugenio d'Ors

Secretario del Instituto de España

Palacio de la Diputación

San Sebastián

Mi querido amigo:

Supongo que recibirías mi carta del 28 de junio,⁸⁴ en la que te explicaba mis primeras impresiones de Buenos Aires.

Esta es para no perder contacto contigo y tenerte al corriente de mi vida actual. Estoy completamente consagrado al trabajo y mis días transcurren sin grandes sobresaltos, como no sean los que proporcionan los múltiples incidentes que hay que solventar para poner en marcha esta Editorial. Mi misión es ocuparme de la presentación de los libros, relaciones con las imprentas, importadores de papel, etc. etc. y al mismo tiempo organizar la venta, para cuando estemos en condiciones de vender.

La selección de obras a editar, la tiene a su cargo un comité de producción, del que forman parte teóricamente cinco señores, pero prácticamente lo llevan entre dos, Oliverio Gironde⁸⁵ y Eduardo Bullrich,⁸⁶ pues Doña Victoria⁸⁷ y Vehils⁸⁸ han asistido

83. Document mecanoscrit. 2 pàg., 2 cares, amb anotacions finals a mà. Paper d'Editorial Sudamericana, S.A. A la capsula ANC1-255-T-471.

84. Carta malauradament no conservada al fons de l'ANC.

85. Oliverio Gironde (1891-1967), poeta argentí.

86. L'advocat Eduardo Bullrich (1895-1950), vicepresident de l'Academia Nacional de Bellas Artes argentina.

87. Victoria Ocampo (1890-1979), escriptora i intel·lectual de referència argentina, directora de la revista *Sur*. Segons Gloria López Llovet, «Victoria y mi abuelo se conocieron en Sudamericana y después, socialmente, se frecuentaron mucho. Jugaban a la canasta, iban a comer juntos y a veces iban a la casa que tenía Victoria en Mar del Plata a pasar temporadas» (J. GUILLAMON, *Literaturas del exilio. Buenos Aires*, Madrid: Seacex, 2006, p. 24).

88. Rafael Vehils i Grau (1886-1959), d'origen català (membre de la Lliga, fou home de confiança de Cambó), emigrà a Amèrica, i a Buenos Aires va ser director de la Compañía Hispano-Americana de

solamente a una sesión, y el quinto miembro del comité, no se sabe todavía quien será. Como todos ellos son muy inteligentes, pero tienen del negocio editorial una concepción muy personal, y original, se eternizan las sesiones en discusiones bizantinas sobre el valor literario y estético de las obras, la oportunidad de publicarlas, etc. etc. El resultado es que no llegan a ultimar un verdadero programa concreto, coordinado y real.

A mí, me quema la sangre pensar que por vez primera en mi vida, podría disponer de una materia tan importante para editar libros, como es el dinero y no puedo hacer nada, pues cuantas veces he intentado hacerles ver lo anticomerciales que son las prácticas que siguen, he tenido un rotundo fracaso.

A Vehils le pregunto cuantas veces lo veo –que son muy pocas, pues aquí es un verdadero personaje y no hay manera de pescarlo– qué hay de tu viaje. Aún no he sacado nada en limpio. Parece que sí, pero no lo dice claro. Es posible que con el contratiempo que ha tenido al ver disminuida la subvención que le había ofrecido el Gobierno Argentino, se vea obligado a rectificar algo el programa que tenía decidido. Esto es una simple opinión mía, que puede sea equivocada, pero el hecho es que la incertidumbre sobre los que tienen que venir continúa, o por lo menos, a mí me lo parece.

Desde hace unas semanas, estamos instalados en un departamento –aquí los denominan así– de la Avenida Quintana n° 402,⁸⁹ que es muy alegre, además de tener todo el confort y las comodidades que el ama de casa más exigente pueda apetecer. Inútil decir que te lo ofrecemos de todo corazón y sería para María Teresa y para mí, una satisfacción tenerte de huésped, si se confirma tu viaje, como es nuestro deseo.⁹⁰

Y Adelia? María Teresa está extrañadísima de su silencio, pues aparte de la consabida postal durante el viaje, le ha escrito tres cartas desde que estamos aquí, sin tener contestación. Supongo que no habrá desistido de su viaje y el mejor día la veremos aparecer por aquí.

De Barcelona, pocas noticias. No sé si es debido a la distancia o a otros motivos, el hecho es que se reciben pocas cartas y éstas son de una gran insulsez. Sé que la «Casa del Libro»⁹¹ funciona normalmente y según me dicen, venden mucho. Me alegro, pues sería un dolor que, ahora que la tranquilidad material está restablecida, no fueran también recobrando su ritmo habitual los negocios, que tanto han padecido en los dos años y medio de dominación roja.

Electricidad, la més important de les empreses espanyoles a l'Argentina. Va presidir també la Institución Cultural Española en el moment del canvi de règim. I fou un dels fundadors de l'Editorial Sudamericana.

89. Aquest va ser el domicili familiar dels López Llausàs - Llovet a Buenos Aires fins a la mort de l'editor l'any 1979.

90. Aquesta carta menciona un pla de viatge d'Ors a l'Argentina del qual fins ara ni se'n tenia notícia. S'entén que podria ser degut a la relació amb Adelia de Acevedo.

91. Amb l'adveniment de la dictadura, la Llibreria Catalònia va haver de passar a dir-se Casa del Libro.

No dejes de escribirme, pues tengo deseos de ver letra tuya. A Maragall, si todavía es tu secretario, te ruego que lo saludes de mi parte. Para Adelia, mil cosas y le transmites nuestra súplica de que no nos olvide. Ya sabe en lo mucho que estimamos su amistad. Maria Teresa me encarga para ti sus mejores afectos. Recibe un apretón de manos de tu devoto amigo.⁹² Te remito esta copia a Biarritz pues como no he tenido contestación a mi anterior, temo que no haya llegado a tus manos. Un abrazo de tu af. Antonio | No encontrando en este momento tu dirección en Biarritz me decido a remitir esta copia a París. A L L L.

Apèndix

[Discurso Bienale de Venecia 1938]⁹³

Le circostanze internazionali di questi ultimi giorni ci hanno obbligato d'abbandonare l'ambizioso progetto che era stato nostro dal principio della XXI Biennale e che rappresentava un breve corso d'Ispanità e Arte da farsi nel nostro padiglione.

Ma poco importa che una unica seduta di chiusura abbia rimpiazzato e debba resumere così belle prospettive. In ogni maniera il presente doveva in un atto come questo fare la più larga parte al passato e all'avenire. Quanto al passato è per noi fatto interamente di riconoscenza verso la Biennale, la città di Venezia, il popolo italiano e i suoi governanti e gli augusti Sovrani. Per guardare l'avenire d'altra parte le due opere ispaniche che ho avuto il piacere d'acquistare per vostra Galleria d'Arte Moderna, testimoniarano sempre sulla serenità con la quale noi spagnoli le guardiamo per le quali si trova non essere senza ombre la gio[i]a che viene di salutare universalmente nei popoli la vittoria della pace.

Questa serenità si specifica per quello che concerne la politica della cultura e dell'Arte in una serie quotidiana di lavori dei quali alcuni hanno già portato il loro frutti. Altri sono in corso di progressi, altri finalmente cominciano senza ritardo. Ciò da noi abbiamo fatto questa estate in Venezia,⁹⁴ marca, per così dire, la linea meridiana di una giornata che ha cominciato nel mese di fevraio allorchè il Ministero è nato in pieno fragore delle armi. Cosa che potrebbe ben sorprendere alcuni, sono dei problemi di forma e di stile che hanno preoccupato il mio Departamento per cominciare. Perche io sono da parte mia persuaso che sono giustamente questioni di forma che ci salverano oppur che ci perderano.

92. Anotat al final a mà, amb llapis.

93. Anotació a mà a la part superior de la pàgina. A l'angle superior dret hi ha també escrit «17». Full mecanoscrit, 2 cares. A la capsula ANC1-255-T-1919. En fem una transcripció literal, sense corregir l'italià tret d'algun accent en casos dubtosos.

94. La inauguració del pavelló espanyol va tenir lloc l'1 de juny, amb l'assistència, entre d'altres, del duc Ferran de Savoia-Gènova (en nom del rei Víctor Manuel III) i d'Ulrich von Hassel, ambaixador alemany a Roma, als quals d'Ors va fer una visita guiada, en el decurs de la qual potser va llegir-se el discurs que editem. Hi ha diversos testimonis gràfics de l'acte a <<http://www.unav.es/gep/dors/fotos9.1.htm>>.

Così il nostro primo scopo è stato di prevedere a qual grado di cultura poteva arrivare l'espressione dei migliori sentimenti e prendere le misure contro il rischio che queste brutture e altre perversioni di gusto non vengano corrompere il patriottico fervore con il quale comincia erigersi in casa nostra già monumenti ai posti o essere riparati le distruzioni di tempi e oggetti di culto operate dalla barbaria bolscevica. L'Esposizione della quale il Prof Pareti vi a parlato e destinata a essere l'ultimo episodio di una nostra lotta educativa e costruttiva contro la bruttezza e volgarità.

In quest'ora la nostra azione si dirige immediatamente all'organizzazione di tre rami amministrativi riguardanti l'Arte. L'uno l'insegnamento artistico, scuole di pittura e scultura, conservatori di musica e anche principalmente nelle, chiamate scuole dei Belli mestiere dove ricerchiamo di fare riconoscere le più oneste tradizioni dell'artigianato. Altro capitolo è costituito dal teatro, in due espressioni nazionali l'una, municipale la seconda. Questi due aspetti della nostra attività si troverà messa su piede lo spero, prima di fine d'anno, vicino a questa attività un altro problema domanda una soluzione più lenta: quello della costituzione delle corporazioni artistiche materia anche questa da riprendere alla tradizione.

Finalmente esiste, vicina di questi, un'altra grande questione più bruciante quella imposta per la tragedia da noi vissuta; voglio dire la ricuperazione del patrimonio artistico, oltraggiunto da mani sacrileghe. E il problema più angoscioso fra tutti e quello ci da più di pena. Bisogna anche dire che su questo capitolo è frequente veder un certo farisaismo che si vela il viso e lancia grida per ogni piccolissima perdita, amettiamo una statuetta settecentesca oppur tegame folclorico. Con l'autorità che spero mi sia data di non avere mai mancato personalmente di riverenza alla bellezza ho l'abitudine di rispondere a queste geremiade, primo che per ogni oggetto d'arte perduto in Ispagna io m'obbligo di rimpiazzarlo con un altro più aulico, più nobile e ancora più bello e di nuovo | scoperto. A Italica per esempio, presso Seviglia viene d'essere scoperto tre vastissimi mosaici romani d'admirabile esecuzione che ci pagano la perdita di tanti [espai en blanc] d'antiquario. E quando queste scoperte non saranno abbastanza, io riprodurrò l'argomento della madre eroica aragonesa la quale dalle mura di una città investita dopo d'aver veduto i suoi due figliuoli cadere, gridava ai nemici, sublime e oscena «mi resta ancora la forma per farne d'altri»: e proclamerò in presenza di risultati come quelli ottenuti nel nostro padiglione di Venezia che la Spagna eterna può perdere tesori e ricchezze ma gli resterà sempre il genio bastate per continuare ad essere igualmente ricca.